

Vuk'uzenzele

Produced by Government Communications (GCIS)

English/Sepedi

| Hlakola 2019 Kgatišo 2

#GoodGreenDeeds

Clean South Africa

Restoring the dignity of women and girls

Page 8

Creating a culture of reading in SA

Page 9

ALSO AVAILABLE ON:

@VukuzenzeleNews

Vuk'uzenzele

Websites: www.gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

E-mail: vukuzenzele@gcis.gov.za

Tel: (+27) 12 473 0353

FREE COPY

Did you know? THE 2019 ELECTIONS WILL BE HELD ON 8 MAY 2019

Ditlhohlo le mathata a bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase

Allison Cooper

Le ge e le gore go na le mafokodi a mehutha a bolwetsi bja monagano bja maikutlo a fase le a godimo, mafokodi a magolo, ao mo nakong ye e fetilego a bego a bitšwa kgatelelo ya bolwetsi bja monagano, ke seemo sa maphelo a monagano seo se bakago diphetogo tša maikutlo go tloga go maikutlo a godimo (bogaswi) go ya go maikutlo a fase (kgatelelo ya monagano), fao go nago

le dinako tša maikutlo ao a tlwaelegilego magareng.

Ngaka Eddie Pak, e lego ngaka ya malwetsi a monagano yo a lego ka Kgorong ya Maphelo ka Gauteng, Sepetleleng sa tša Menagano ka Sterkfontein ka Krugersdorp, o hlalošitše gore go tloga go tlwaelegile kudu gore batho ba be le maikutlo ao a fapanego le go ikwa ba thabile goba ba swabile, ka ge dilo tša mehutha di direga bophelong bja bona.

“Bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase, le ge go le bjale, ke ge motho a itemogela diphetogo tša godimo kudu tša maikutlo, go se na le lebaka le itšego. Diphetogo tše di fela di eba kgafetšakgafetša, di tšea lebaka le letelele le go šitiša bophelo bja ka mehla,” a realo.

Maswao a bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase

Go ya ka tlhahli ya mabapi le bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase yeo

e tšweleditšwego ke Mokgatlo wa tša Kgatelelo ya Monagano le Letšhogo wa Afrika Borwa (SADAG), kgato ya bogaswi e akaretša;

- Go ikwa o thabile kudu ebile go sena seo se ka fetošago lethabo la gago;
 - Go ba le kholofelo go fetišiša
 - Go šitwa ke go tseya sephetho se sekaone gomme se se bea balwetsi kotsing ya go šomiša diokobatši bošae-di le go hloka šedi.
 - Ba ka ba le mafolofolo kudu go fetišiša fao e lego gore ba ka tšea matšatši ba robala gannyane goba ba sa robale;
 - Ge ba bolela ba fetoša dihlogo tša poledišano nako le nako gomme ba bolela ka lebelo ba bolelela godimo;
 - Ba bangwe ga ba ba kwešiše ka ge dikgopolo le polelo ya bona e se ya beakanywa ebile e sa sepelelane;
 - Ba ka befelwa kudu go se na le lebaka goba ge motho yo mongwe a šišinya gore maano a bona ga a kwagale.
- “Ge ditiragalo tša bogaswi di sa alafiwe e sa le nako, di ka

feletša ka bofokodi bja monagano fao motho a sa hlwego a tseba seo se diregago gomme motho a ka lebala tšeo di hlagago bophelong. Motho a ka thoma go dumela dilo tšeo di sego tša makgonthe gomme a befelwa le go ba bogale. Ditiragalo tša bogaswi di bonolo gore batho ba bangwe ba di lemoge, ka gobane di tloga di makatša kudu,” gwa bolela Ngaka Pak.

Ditiragalo tše di latelwa ke kgatelelo ye kgolo ya monagano, yeo e nago le maswao a go swana le kgatelelo ya monagano ya kgafetšakgafetša goba kgatelelo ye kgolo ya monagano yeo e akaretšago maikutlo ao a latelago;

- Go swaba
- Go ipona molato goba go hloka kholofelo
- Go se nyake go tsoga malaong goba go nyaka go robala eupša gantši o sa kgone go robala
- Go ba le maatl a mannyane goba go ikwa o hloka maatl a ebile o lapile
- Go lahlegelwa ke tumo ya

dijo; go lahlegelwa ke kgahlego ya go dira mešomo le go ikwa o se na mohola.

“Ditiragalo tša kgatelelo ya monagano gape di ka feletša ka bofokodi bja monagano fao motho a sa hlwego a tseba seo se diregago, fao batho ba lebalago tšeo di hlagago bophelong. Mabakeng ao a mpefetšego kudu, ba nyaka go ikweša bohloko gomme ba ka nyaka go ipolaya,” gwa bolela Ngaka Pak.

Ditaba tše botse ke gore thušo e gona. “Ge e le gore motho o phekotšwe gabotse, ebile a enwa dihlar e tša maleba gomme kalafo yeo e laolwa gabotse, a ka phela bophelo ka botlalo bjo bo šomago gabotse,” gwa bolela Ngaka Pak. **V**

Ge e le gore o nagana gore wena goba motho yo o mo ratago o na le bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase, etela kliniki ya kgauswi le ga geno ya maphelo a monagano, sepetlele goba ngakeng ka pela ka fao go kgonagalago.

Bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase: Naa o ka thuša bjang?

Allison Cooper

Ge e le gore motho yo o mo ratago o phekotšwe gore o na le bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase go na le dilo tša mehutha tše o ka di dirago go mo thuša le go mo thekga.

Sa mathomo, ithute se sengwe le se sengwe seo o swanetšego go se tseba ka ga bolwetsi bjo itšego bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase bjo motho yo o mo ratago a phekotšwego gore o na le bjona.

Tseba gore bo bakwa ke eng, maswao le dikalafo tša

bjona gomme o boledišane le ngaka ya molwetsi ge go kgonagala.

Gape o swanetše go ithuta ka ga maswao a temošo a bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a ditiragalo tša maikutlo a fase, gore o tsebe gore motho wa gona o dira eng.

Go ya ka tlhahli ka ga bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase yeo e tšweleditšwego ke Mokgatlo wa tša Kgatelelo ya Monagano le Letšhogo wa Afrika Borwa (SADAG) ke kgopolo ye botse go beakanya, ge motho yoo a sa phetše gabotse, ka fao o tlogo fetola ka gona ge o bona gore o itemogela

maswao a bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase. Go fa mohlala, le ka boledišana le go bea melawana yeo e ka akaretšago go hlokomela go swana le go fihla dikarata tša khretiti, menyetla ya go šomiša panka le dinotlelo tša sefatanaga.

“Hlohleletša molwetsi go nwa dihlar e, go bona ngaka ya gagwe le go efoga go nwa bjala le go šomiša diokobatši ka ge tše di ka baka gore bolwetsi bja monagano bja maikutlo a godimo le a fase bo mpefele goba tša dira gore bolwetsi bja maikutlo bo mpefale,” gwa bolela Ngaka Eddie Pak, ngaka ya malwetsi

a monagano yo a lego ka Kgorong ya Maphelo ka Gauteng, Sepetleleng sa tša Menagano ka Sterkfontein ka Krugersdorp.

Ge molwetsi a be a enwa dihlar e tše itšego nako ye teletšana, a no kaonafala gannyane go maswao a gagwe, goba a na le mathata a malwetsana a ka morago ga go nwa dihlar e, hlohleletša motho yoo go kgopela ngaka gore a mo fe dihlar e tše dingwe goba a hwetše maikutlo a mangwe go tšwa go ngaka ye nngwe.

Swara batho ka fao go tlwaelegilego ge ba šetše ba fodile, eupša hlokomela maswao. **V**

Maswao a go ipolaya

Go bohlokwa kudu go ithuta ka ga maswao a temošo a go ipolaya le go hlokomela kudu ditšhošetšo dife goba dife tšeo motho yoo a di dirago.

Ge motho a “felelwa ke tshepo” go dilo tša gagwe, a bolela ka ga go ipolaya, a fela a bolela ka ga mekgwa ya go latišiša goba ya go laetša maikutlo ao a oketšegilego a go hloka kholofelo, ye ke yona nako ya go tseba seemo ka bogare le go nyaka thušo go ngaka ya molwetsi goba go maloko a lapa la gagwe le go bagwera.

Hwetša thušo

Ge wena goba motho yo mongwe yo o mo tsebago a nyaka thušo, etela lefelo la kgauswi le ga geno la maphelo a monagano, kliniki, sepetlele goba ngakeng. Gape o ka letšetša mogala wa thušo ya maphelo a menagano wa diiri tše 24 wa Cipla mo go 0800 456 789, mogala wa thušo wa SADAG mo go 011 234 4837, Mogala wa Mathata a go Ipolaya wa 0800 567 567 goba mogala wo o šomago bošego le mosegare wa Lekala la Phetolo ya Malwetsi a Menagano wa Akeso go 0861 435 787.

Se sengwe le se sengwe seo o swanetšego go se tseba ka ga moputso wa fasefase wa kgapeletšo

■ Ka fase ga Moputso wa Fasefase wa Bosetšhaba wa Kgapeletšo, bašomi ka mafapheng a mantši ba swanetše go lefša tšhelete ye e sego ka fase ga R20 ka iri.

Dale Hes

MoAfrika Borwa yo mongwe le yo mongwe yo a šomago o na le tokelo ya go hwetša moputso o mokaone gore a iphediše le ba lapa la gagwe.

Ka Moputso wa Fasefase wa

Bosetšhaba wa Kgapeletšo wo o fetišitšwego go ba molao semmušo ke Mopresidente Cyril Ramaphosa mathomong a ngwaga wo, tokelo ye bjale e šireleditšwe semmušo.

Tona ya Kgoro ya Bašomi Mildred Oliphant o boletše gore moputso wa fasefase o ka se tšeele legato meputso ya

fasefase ye e beilwego yeo go šetšwego go dumelelanwe ka yona, ka go diriša ditumelelano tša seboka tša ditherišano ka ga meputso.

“Moputso wa fasefase wa kgapeletšo o tla hola kuduku-du bao ba sa hwetšago moputso wa fase kudu wo o lego ka fase ga R20 ka iri. Lefapha leo le tlogo holega kudu ke la intasteri ya kamogelo ya baeti, fao o hwetšago gore bašomi ba hwetša fela tšhelete ya dithipi bjalo ka letseno,” a realo.

Ditokelo tša gago ka fase ga Molao wa Moputso wa Fasefase wa Kgapeletšo

- Ka fase ga Moputso wa Fasefase wa Kgapeletšo, bašomi ka mafapheng a mantši ga se ba swanela go lefša tšhelete ya ka fase ga R20 ka iri ya mošomo.
- Se ga se akaretše bašomi ba dipolaseng, bao ba swanetšego go lefša bonyane R18 ka iri, bašomi ba ka gae (R15 ka iri) le bašomi ba Lenaneo leo le Katološitšwego la Mešomo

ya Setšhaba (EPWP) (R11 ka iri).

- O swanetše go lefša bonyane moputso wa fasefase wa kgapeletšo go iri ye nngwe le ye nngwe yeo o e šomago. Ge e le gore o šoma diiri tša ka fase ga tše nne ka letšatši, o swanetše go no lefša diiri tše nne ka botlalo.

Naa o swanetše go ba o hwetša bokae ka kgwedi?

- Ge e le gore o hwetša R20 ka iri gomme o šoma diiri tše seswai ka letšatši mo matšatšing a mahlano a beke, gona o swanetše go lefša R800 ka beke. Ka kgwedi, mongmošomo wa gago o swanetše go go lefa R3 466.40.
- Ge e le gore o hwetša R20 ka iri gomme o šoma diiri tše senyane ka letšatši mo matšatšing a mahlano a beke, gona o swanetše go lefša R900 ka beke. O swanetše go lefša R3 899.70 ka kgwedi.
- Ge e le gore o mošomi wa polaseng yo a hwetšago

R18 ka iri gomme o šoma diiri tše 40 ka beke, gona o swanetše go lefša R3 119.76 ka kgwedi. Ge e le gore o šoma diiri tše 45 ka beke, gona o swanetše go lefša R3 509.73.

- Ge e le gore o mošomi wa ka gae yo a hwetšago R15 ka iri gomme o šoma diiri tše 40 ka beke, gona o swanetše go lefša R2 599.80 ka kgwedi. Ge o šoma diiri tše 45, o swanetše go lefša R2 922.75.

O swanetše go tšea magato afe ge e le gore o lefša tšhelete ye nnyane ya ka fase ga moputso wa fasefase wa kgapeletšo?

Dingongorego di ka dirwa ka Kgorong ya Bašomi ya kgauswi le wena, goba di ka lebišwa thwii go Mokhomišenara wa Bonamodi, Poelanyo le Kagišo (CCMA).

CCMA e butše dinomoro tše pedi tša megala tšeo ka tšona e tlogo amogela dinyakišišo: **011 377 6627** le **011 377 6625**.

Moputso wa fasefase wa kgapeletšo, phenyo go bašomi

MOPUTSO WA FASEFASE wa kgapeletšo wo e lego kgale o emetšwe o tliša diphetogo ebile o na le seabe se sekaone maphelong a batho.

Siya Miti

Moputso wa Fasefase wa Bosetšhaba wa kgapeletšo wa R20 ka iri goba R3 500 ka kgwedi, wo o thomilego go šoma ka la 1 Pherekong, o tla šireletša bašomi bao ba lego kotsing gore ba se ke ba šomišwa bošaedi.

Ka ge o goleditšwe ke Mopresidente Ramaphosa ka Dibatselela 2018, Moputso wa Fasefase wa kgapeletšo o amogetšwe ke Khonkrese ya Mekgatlo ya Bašomi ya Afrika Borwa (Cosatu) bjalo ka kgato ya mathomo go lebilwe go moputso wa go iphediša go bašomi bao ba ka

bago ba 6.4 milione ka mafapheng a dithekišo, a tšhireletšo le a tlhwekišo.

Le ge se e le ditaba tše botse go bašomi ba bantši, mošomi wa tlhapetšo wa ka East London Zolile Binta o bolela gore ba ile ba swanela ke go ngala mošomo gore ba hwetše tiišetšo ya gore ba tla hwetša R20 ka iri.

“Re tlo o hwetša [moputso wa fasefase wa kgapeletšo] mo kgwedding ye la mathomo. Go tloga ka 2010 go fihla ka Pherekong ngwaga wo re be re hwetša R11 ka iri. Re šoma ka intastering ye kotsi gomme re nyaka tšhelete ye e fetago R20 ka iri.

“Ke na le bana ba šupa, yo mnyane go bona o na le mengwa-

ga ye 17. Bana ba rena ga ba hwetše mešomo gomme mosadi wa ka ke mosadi wa lapa. Le moputso wa fasefase wa kgapeletšo ga se wa lekana. Le ge go le bjale, o tla tliša phetogo ka gobane peleng re be re hwetša tšhelete ya magareng ga R1 500 le R2 000,” gwa bolela Binta.

Mohlapetši yo mongwe yo leina la gagwe e lego Nombeko Zenani o boletše gore moputso wa fasefase wa kgapeletšo o tla tliša phapano ye kgolo bophelong bja gagwe ebile o tla šireletša bašomi gore ba se ke ba šomišwa bošaedi.

Morulaganyi wa tikologo wa Mokgatlo wa Temokrasi wa Bašomi ba tša Dinamelwa, Phatlalatšo ya Dithoto le bao ba

Amegago, Melumzi Ndongeni, o boletše gore le ge e le gore moputso wa fasefase wa kgapeletšo o tla tliša phapano maphelong a bašomi ba bantši, bengmešomo ba bangwe ba nyaka mokgwa wa go tšhabela se ka go fokotša diiri tšeo di šomelwago ka nako ya mošomo.

“O tla tliša phapano, eupša go sa na le mathata ao a sa swanetšego go rarollwa. Ee, moputso

wa fasefase wa kgapeletšo o saennwe go ba molao, eupša ke dikhamphani tše mmalwa fela tšeo di o obamelago. Dikgwebo tše dingwe tšeo di bego di lefa tšhelete ya go feta R25 ka iri go fa mohlala, di fokoditše tefelo yeo go ya go R20 ka iri, gomme di bolela gore di na le mathata a ditšhelete. Ga go seo go ka dirwago ka sona ka gobane ba obamela molao,” gwa bolela Ndongeni.